

Tiberiu Moț. Portret de arhivist (1929-1993)

ANEMARIA CZERNÁK

Chiar dacă portretul „clasic” al arhivistului s-a mai schimbat în timpurile noastre, rămâne un numitor comun al profesiei și anume riscul anonimatului. De aceea considerăm că este de datoria noastră să aducem un omagiu celor care au făcut posibilă înființarea, dezvoltarea și modernizarea Arhivelor Naționale, cu toate sușurile și coborășurile aferente.

La 70 de ani de la înființarea Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale, pe atunci Direcție Regională a Arhivelor Statului, ne propunem readucerea în memoria breslei a unuia dintre prețioșii arhiviști pe care i-a avut România în acei ani dificili: **Tiberiu Moț**. Este, implicit, un omagiu adus tuturor arhiviștilor care au contribuit la întărirea rolului Arhivelor în societate prin reconstituirea conștientă a memoriei unui popor, prin cunoașterea adevărului istoric și prin apropierea fiecărei generații de trecutul și cultura sa.

Arhivist de excepție și cercetător pasionat, Tiberiu Moț și-a dedicat mai mult de 30 de ani de carieră arhivelor din vestul țării,

legându-și în final numele de Arhivele din Timiș.

S-a născut la 19 septembrie 1929 în Timișoara (Ronaț), unde a urmat școala primară și gimnaziul. Tot în Timișoara a absolvit prestigiosul liceu „C. D. Loga”, cu rezultate foarte bune, materia la care excela fiind, nu întâmplător, istoria. Acest lucru l-a și îndemnat să se înscrie la prestigioasa Facultate de Istorie din cadrul Universității de la Cluj.

Fiind remarcat încă din timpul facultății ca un student foarte ambițios, inteligent și capabil, cu aptitudini care i-ar fi putut asigura o carieră universitară,

Tiberiu Moț a fost numit preparator imediat după terminarea facultății. El dispunea de un talent lingvistic ieșit din comun, vorbind cursiv șase limbi, fapt care avea să-și pună amprenta pe cariera sa ulterioară. Cu toate că a acceptat funcția de preparator și a lucrat timp de doi ani la Facultatea de Istorie din Cluj, dorul de casă a fost mai puternic. A ezitat până a luat hotărârea care i-a curmat cariera universitară începută, însă sentimentul că el aparține locurilor unde s-a născut și unde și-a petrecut copilăria și adolescența a învins, în cele din urmă. Nu a regretat gestul, deoarece era hotărât să valorifice toate cunoștințele acumulate în anii de studiu pe plan local.

Din anul 1953 și până la sfârșitul anului 1955 a lucrat ca muzeograf la Muzeul Regional al Banatului, o experiență care l-a ajutat foarte mult, mai târziu, în activitatea sa de arhivist. A urmat un mic intermezzo profesional, fiind angajat din 1 ianuarie 1956 și până la 15 decembrie 1957 ca șef de laborator pentru științe politice la Institutul Politehnic Timișoara. Era destul de evident că nu aceasta este menirea lui, astfel că începând din decembrie 1957 a fost numit arhivist la Direcția Arhivelor de Stat, Serviciul Regional Timiș. Era exact ceea ce a căutat în tot acest timp: Arhivele – locul în care orice absolvent de istorie visează să cerceteze, să descopere, să publice și să valorifice la maxim aceste izvoare nesecătuite ale istoriei. În plus, în toate filialele și serviciile regionale ale Arhivelor Statului se căuta personal calificat, iar profilul lui se încadra perfect cerințelor.

Ca și mulți alți arhiviști încadrați în perioada 1955-1960, Tiberiu Moț a rămas fidel arhivelor unde a muncit practic toată viața, fiind numit la data de 15 octombrie 1958 șef de filială la Arhivele de Stat Arad, Regiunea Timiș. Preocupările sale vizau în primul rând reorganizarea arhivelor, îmbogățirea tezaurului arhivistic și valorificarea bazei documentare.

Era o sarcină grea pentru un tânăr arhivist, volumul de muncă fiind colosal. S-a lucrat în depozite mai tot timpul, pentru că în anii de după 1955 arhivele preluate de la instituții și întreprinderi, nu erau nici inventariate nici selecționate. Deși între timp au apărut instrucțiuni și normative privind inventarierea și selecționarea, având în vedere faptul că instituțiile și întreprinderile nu dispuneau de arhivari calificați, că imense cantități de material arhivistic erau depozitate la creatori și deținători în condiții improprii, supuse riscului degradării și distrugerii, s-a preferat preluarea acestor arhive neinventariate și neselecționate. Urmarea a fost că ani de zile arhiviștii au trudit la prelucrarea acestora. Personalul filialei nefiind nici suficient, adesea nici îndeajuns de calificat, spațiul de depozitare mult prea mic și dispersat, calitatea operațiunilor arhivistice a avut de cele mai multe ori de suferit.

Atunci când suntem tentați să judecăm activitatea predecesorilor noștri ar fi drept să reamintim contextul epocii. Iată cum descrie Vasile Arimia această perioadă: „Ani de zile s-a lucrat în condiții necorespunzătoare, în încăperi cu igrie... și totuși arhiviștii n-au părăsit instituția, deși în învățământ sau în alte

instituții ar fi găsit condiții mai bune. Astăzi este ușor să se învinovățească munca *formală* făcută atunci, în condițiile arătate, care se resimte mai ales în evidența fondurilor”¹.

Transferul lui Tiberiu Moț la Arhivele de Stat Oradea, Regiunea Bihor, tot în calitate de șef de serviciu, a deschis noi orizonturi în munca sa. Astfel, timp de doi ani, mai exact din 15 aprilie 1966 și până în 1 aprilie 1968, a avut ocazia să se ocupe de o altă zonă istorică a țării.

Având în vedere că din 1968 a fost numit director de filială categoria I la Arhivele de Stat din Timișoara, tot în zona de vest, aceste transferuri i-au permis o foarte bună cunoaștere a problematicii specifice zonei.

O imagine detaliată a situației filialei Timiș a Arhivelor Statului la data preluării conducerii acesteia de către Tiberiu Moț ne oferă Referatul pe care acesta îl înaintează forurilor superioare la 17 mai 1968:

„...la Timișoara, cu toate eforturile depuse și înțelegerea manifestată de unele organe, nu s-au putut asigura până în prezent condiții optime, conforme prevederilor instrucțiunilor de păstrare și necesităților reale, concrete, pentru păstrarea, prelucrarea și valorificarea materialelor documentare deținute de Serviciul Arhivelor Statului Timișoara.

În prezent, acest serviciu dispune de 373,45 m.p. suprafață de depozit, la care se adaugă 52 m.p. coridoare, în care s-a depozitat material arhivistic.

Suprafața de depozitare nu corespunde normelor legale, din mai multe puncte de vedere. În primul rând, este dispersată în trei locuri situate în str. Ceahlău 2 și 2A, precum și în str. Mareșal Foch nr. 2, ceea ce îngreunează atât asigurarea securității depozitelor, cât și manipularea pentru necesități de prelucrare și cercetare a materialului documentar.

Depozitul nr. 1 din str. Ceahlău nr. 2 este supraîncărcat, nu este asigurată distanța reglementară dintre rafturi, nu are degajament în caz de incendiu, peretele principal prezintă igrasie în grad avansat, instalația electrică este veche. Pe coridorul alăturat depozitului s-au instalat rafturi și s-a depozitat materialul arhivistic, în mod neregulamentar, dar determinat de lipsa de spațiu.

Depozitul situat în str. Ceahlău nr. 2A este total necorespunzător, pereții fiind cu igrasie în grad avansat, nu are lumină naturală, conducta principală de apă fiind veche prezintă pericol de inundație. Și la acest depozit sunt montate rafturi pe coridor.

Cele 6 încăperi din str. Foch nr. 2, folosite ca depozite, corespund doar parțial și, în plus, conform informațiilor primite de la Direcția de sistematizare a Timișoarei, clădirea în care sunt situate este în perspectiva de demolare atunci când se va construi centrul civic în parcul din fața sa, în jurul anului 1970.

¹ Vasile Arimia, *Aurel Sacerdoțeanu, conducător al Arhivelor românești*, în „Revista Arhivelor” nr. 1-2/2005, p. 242-243.

Problema suprafețelor construite de depozitare apare deosebit de acută dacă analizăm raportul dintre suprafața existentă și necesitățile actuale și imediate de păstrare a materialelor documentare. Astfel, pentru depozitarea materialelor arhivistice din păstrarea Arhivelor Statului și a celor pe care ar trebui să le preluăm în prima urgență – ca rezultat al reorganizării împărțirii administrative a țării –, total cca 4.700 m.l. de arhivă, este necesară o suprafață minimă de depozitare de 730 m.p. Or, așa după cum am arătat, Serviciul Arhivelor Statului Timișoara dispune doar de 373,45 m.p., ceea ce înseamnă o suprafață de depozitare însumând 357 m.p.

Din lipsa suprafeței de depozitare, fonduri importante, ca de pildă *Chestura Poliției Timișoara (1927-1944)*, *Inspectoratul de Jandarmi Timișoara (1927-1944)*, *Tribunalul Timiș-Torontal (1871-1952)*, *Curtea de Apel Timișoara (1891-1952)*, *Primăria orașului Timișoara (1931-1953)*, *Inspectoratul școlar Timișoara* și altele, însumând cca 1960 m.l., sunt dispersate în diverse locuri de păstrare, fiind greu, iar uneori deloc accesibile pentru cercetare.

Abstracție făcând de faptul că în prezent nu dispunem de suprafața construită pentru sală de expoziție, ateliere de legătorie, sală de ședințe, camere de triere, acestea nefiind incluse nici în cei 730 m.p. arătați mai sus, chiar în cazul asigurării unor depozite însumând 730 m.p. nu se acoperă necesitățile de perspectivă ale următorilor 5-10 ani.

Aceasta face ca, în ceea ce privește rezolvarea problemei asigurării păstrării în bune condițiuni a materialelor documentare la Arhivele Statului Timișoara, să se fixeze un obiectiv minimal, imediat, și unul maximal, de perspectivă.

În ceea ce privește obiectivul minimal, credem că el poate fi obținut prin acordarea de suprafață construită pentru depozit în clădirile din imediata vecinătate a Arhivelor Statului, și anume, în fostul sediu al ORAD, din str. Ceahlău 2A, sau repartizarea în întregime a clădirii din str. Foch nr. 2, iar, ultima variantă, împărțirea clădirii din str. Popa Șapcă nr. 4 (cazemată), în sensul că Muzeul Bănățean să ia parterul – unde igrasia nu periclitează lapidariul (pietre funerare, pietre de altar, statui din piatră) – iar Arhivele să obțină etajul, unde pereții nu au igrasie, deci documentele pot fi păstrate în bune condiții.

În ceea ce privește obiectivul maximal, situația optimă ar fi construirea unui local propriu, aceasta cu atât mai mult cu cât viața universitară și, prin aceasta, activitatea de cercetare, este în continuă dezvoltare în orașul nostru. Problema s-ar mai putea rezolva și prin repartizarea pentru Arhivele Statului a unei clădiri corespunzătoare existente, care se eliberează prin mutarea sau desființarea instituției care o folosește în prezent.”²

² D.J.A.N. Timiș, fond *Arhivele Statului Timiș*, dosar 26/1968, p. 14-16.

Acestei situații dezastruoase descrise în referat i se adaugă și un incendiu declanșat în depozitul din pivnița Dicasterialului (str. Ceahlău), care va afecta o parte din fondurile bancare. Deși pagubele au fost limitate, acțiunea de salvare a documentelor a perturbat activitatea instituției. Remedierea acestor stări va marca întreaga activitate managerială a lui Tiberiu Moș. După îndelungi insistențe și beneficiind de o conjunctură favorabilă, în anul 1975 s-a terminat construcția sediului actual al Arhivelor, situat în str. Andrei Mocioni nr. 8. Clădirea a fost construită respectând caracteristicile de rezistență și, pentru vremea respectivă, oferea suficient spațiu de depozitare. În același an, materialul arhivistic a fost mutat din vechile sedii în clădirea nouă. Mulțumită diligențelor lui Tiberiu Moș, depozitele au fost dotate cu rafturi corespunzătoare, cu o instalație electrică modernă pentru acei ani, cu stație de alarmare.

În decursul activității sale de două decenii în funcția de șef al filialei Timiș, Tiberiu Moș a contribuit la preluarea unor fonduri de mare importanță istorică. În perioada 1968-1989 au fost preluate 288 de fonduri arhivistice și completate cele 146 existente în 1968. O parte dintre aceste fonduri (*Prefectura județului Severin, Primăria orașului Lugoj, Colecția Muzeului de istorie și etnografie Lugoj* ș.a.) au ajuns în depozitele timișorene prin desființarea filialei Lugoj.

După mutarea în noul sediu a început lucrul la evidența fondurilor.

Preocupările sale teoretice în domeniul arhivisticii³ au fost copleșite de activitatea sa practică în domeniu. Tiberiu Moș a contribuit la fondarea și inventarierea celor mai importante fonduri deținute de filială, de la *Comandamentul General Bănățean* la Colecția de documente *Muzeul Banatului*. Multe dintre strădaniile sale au rămas însă nefinalizate, parte din cauza volumului prea mare de material și a preocupărilor multiple, parte din cauza sănătății precare, dar a avut o contribuție decisivă și la elaborarea și publicarea celor două micromonografii ale filialei⁴.

O coordonată importantă a activității lui Tiberiu Moș a constat în valorificarea documentelor specifice zonei de vest a țării. Acest lucru a fost posibil grație bunei cunoașteri a limbilor și paleografiilor latină, germană și maghiară, cunoaștere care, de altminteri, i-a marcat întreaga activitate, facilitându-i accesul la documentele scrise în cele trei limbi, în vederea prelucrării arhivistice și valorificării lor, depistarea documentelor referitoare la români în arhive străine.

³ Tiberiu Moș, *Considerații privind selecționarea interioară a unităților arhivistice*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1985, București, 172-175.

⁴ Vezi Bardoș Gertrude și Tiberiu Moș, *Îndrumător în Arhivele Statului Banat*, vol. I, București, 1966, 158 p., și Tiberiu Moș, *Filiala Arhivelor Statului județului Timiș, <micromonografie>*, București, 1981, 68 p., cu ilustr. în text.

Din numeroasele titluri de lucrări științifice pe care le-a scris reiese această preocupare permanentă pentru descoperirea de surse noi de atestare a unei istorii foarte complexe a Banatului și a Transilvaniei. Astfel, între anii 1968 și 1983 apar numeroase articole și cărți⁵, o bună parte cu referiri la documente depistate la Arhivele din Viena.

Activitatea desfășurată la Direcția Generală a Arhivelor Statului din Viena s-a orientat, în primul rând, spre depistarea de documente cu privire la Unirea Principatelor din 1859⁶, precum și la lupta pentru cucerirea independenței de stat a României. Documentele respective au relevat aspecte noi sau mai puțin cunoscute istoriografiei românești privind formarea statului național român, aducând date despre reacțiile Marilor Puteri și în special a Turciei față de dubla alegere a lui A. I. Cuza.

Majoritatea documentelor depistate o constituie rapoartele politice întocmite de diplomații Austro-Ungariei, Rusiei, Franței, Angliei, Italiei etc., provenind din fondurile: *Cancelaria împăratului Maximilian I (Maximiliana)*; *Arhiva politică (Politisches Archiv)* și *Actele de cabinet (Interna) de la Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, precum și din fondul *Actelor vechi de campanie (Alte Feldakten)* de la Kriegsarchiv.

Documentele din perioada 1540-1600 furnizează informații despre luptele Țării Românești și Transilvaniei împotriva expansiunii turcești, împrejurările politice și militare premergătoare unirii și din timpul unirii celor trei țări române sub Mihai Viteazul.

Documentele din anii 1848-1849 cercetate în fondul *Ministerul Afacerilor Externe* evidențiază luptele revoluționare ale românilor transilvăneni, starea lor de spirit ca și a sașilor în timpul prezenței trupelor maghiare și desfășurarea operațiunilor rusești pe teritoriile românești.

Au fost identificate numeroase documente în fondurile aflate în păstrare la Arhiva Casei, Curții și Statului din Viena (Haus-, Hof- und Staatsarchiv). În această arhivă s-a cercetat fondul *Ungarische Akten (Acte maghiare)*, cunoscut și sub numele de *Hungarica*, în care s-au depistat documente referitoare la viața

⁵ Vezi Tiberiu Moș, *Documente privitoare la țara noastră în arhivele de război din Viena*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1967, p. 279-288; Idem, *Informații inedite privind evenimentele revoluționare de la 1848 în Lugoj*, în *loc.cit.*, nr. 1/1981, p. 41-45; Mihail Lungu și Tiberiu Moș, *Cercetări în Arhivele de peste hotare*, în *loc.cit.*, nr. 3/1981, p. 364-365 și Idem, *Cercetări în Arhivele de peste hotare, Austria*, în *loc.cit.*, nr. 1/1973, p. 99-102.

⁶ Vezi Constantin Brătescu, Miodrag Milin, Tiberiu Moș și dr. Ioan Munteanu, *Făurirea Statului Național Unitar Român. Contribuții documentare bănățene, 1914-1919*, București, 1983, XLVII+254 p., cu ilustr. în text (colaborare cu Academia de Științe Sociale și Politice, Centrul de Științe Sociale Timișoara, Arhivele Statului, județele Caraș și Timiș).

politică și religioasă din Transilvania în timpul lui Gheorghe Rakoczi I, precum și la criza care afecta viața economică și politică a Transilvaniei în perioada 1666-1684, când principele Mihail Apaffi încerca, prin supunere totală față de Poartă, să se opună tendințelor cotoptoare ale Imperiului austriac, sprijinind răzvrătirea nobilei protestante maghiare. O serie de documente oferă date importante despre participarea armatelor franceze în acest conflict. Tot în același fond se regăsesc documente privind Tratatul de la Blaj din anul 1867, prin care unele comitate ale Transilvaniei sunt ocupate de armata austriacă. Ultima fasciculă din fond se referă la perioada 1743-1749, memorabilă fiind o situație statistică privind împărțirea administrativ-teritorială a Transilvaniei la 1743, fiind consemnate orașele, satele și numărul de locuitori.

La Kriegersarchiv (Arhiva de război) au fost cercetate documentele fondului *Consiliul Aulic de Război Vinez (Wiener Hof-Kriegsrath)*. Documentele cuprind informații referitoare la situația Transilvaniei, Banatului și Olteniei, cea din urmă fiind ocupată de către austrieci (1718-1740) și astfel supusă reorganizării întregului sistem economic, administrativ și politic.

Una din preocupările lui Tiberiu Moș a fost depistarea documentelor referitoare la Banat. Cercetarea s-a axat și pe studierea fondurilor de documente cu caracter economic. Dintre fondurile cercetate menționăm:

- fondul *Banater Akten* (1734-1745, 1748-1778) se referă, în principal, la activitatea comercială pe plan extern și intern, înființarea unor manufacturi, sistemul financiar erarial în Banat, impozitele anuale, situația meseriașilor și breslelor;

- fondul *Siebenbürger Akten* (1757-1758, 1763-1773, 1801-1814) conține informații privind viața economică a Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, referindu-se în special la activitatea companiilor comerciale din Transilvania și la conflictele acestora cu autoritățile orașenești din Brașov și Sibiu, precum și cu autoritățile militare imperiale din Transilvania;

- informații importante au fost depistate și în fondul *Munz- und Bergwesen* în legătură cu problema proprietății asupra unor exploatare miniere din Banat și din Munții Apuseni și conflictele în această chestiune între comunitățile de minerit ale populației și Direcția montanistică bănățeană, divergențele de competență între autoritățile montanistice și cele comitatense; documente privind activitatea minelor și a stabilimentelor de prelucrare a aramei, fierului, argintului și a plumbului din Banat și de la Băița;

- au mai fost cercetate fondurile *Bankal Akten* (1771-1775, 1780, 1786), fondul *Reichsakten* (1615) și *Hofffinanz* (1723).

Rezultatul cantitativ al acestei activități de cercetare s-a materializat în aproximativ 7000 de pagini document solicitate pentru microfilmare.

Microfilmele documentelor depistate de Tiberiu Moț în Austria au stat la baza multor studii, fiind, până în anul 1990, pentru mulți cercetători singura cale de acces la documentele din Arhivele vieneze.

Urmare a cunoștințelor sale profunde atât în domeniul istoriei cât, mai ales, în domeniul paleografiei, Tiberiu Moț a activat, mai mulți ani, ca lector pentru paleografie germană la Centrul de perfecționare profesională din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului⁷, contribuind în această calitate, cu un spirit pedagogic deosebit, la pregătirea și perfecționarea multor arhiviști.

Marcat de boală, se pensionează în decembrie 1989 și la 16 noiembrie 1993 se stinge din viață, lăsând urmașilor în ale arhivisticii și istoricilor care l-au cunoscut regretul de a nu fi reușit să adune într-un volum rezultatul laborioaselor sale cercetări, studiile sale, cel mai adesea păstrate doar în manuscris, sub forma unor comunicări prezentate la diferite sesiuni științifice sau cercuri profesionale, fiind publicate, eventual, ca articole în diferite reviste.

Résumé

Le métier d'archiviste suppose un immense effort intellectuel qu'on ne peut déployer qu'à l'abri de l'anonymat. C'est le cas de Tiberiu Moț, éminent archiviste né à Timisoara, qui a renoncé à une carrière universitaire à l'Université de Cluj pour valoriser son talent linguistique (il connaissait six langues) en révélant aux chercheurs les trésors cachés dans les archives d'Arad, Oradea et Timisoara.

Il a été également préoccupé par la valorisation des documents concernant l'histoire de la Roumanie qui se trouvaient en dehors de nos frontières, en fouillant avec passion dans les Archives de l'ancien Empire autrichien à Vienne. Les résultats de ses recherches ont été publiés dans la Revue des Archives, mais c'est un devoir d'honneur pour ses jeunes collègues de les ramasser dans un recueil.

Tiberiu Moț a contribué à la formation des générations d'archivistes paléographes spécialistes dans la paléographie allemande en tant que professeur de l'École de Formation Archivistique dirigée par Aureliam Sacerdoțeanu.

⁷ Vezi Moț Tiberiu, *Un nou curs de paleografie germană*, în „Revista Arhivelor” nr. 1/1982, p. 98.